

İLKOKUL 4. SINIF SOSYAL BİLGİLER DERS KİTABININ EVRENSEL DEĞERLER AÇISINDAN İNCELENMESİ

EXAMINING THE PRIMARY SCHOOL 4th GRADE SOCIAL STUDIES TEXTBOOK IN TERMS OF UNIVERSAL VALUES

Halil TAŞ¹

Başvuru Tarihi: 06.01.2022 Yayına Kabul Tarihi: 03.11.2022 DOI: 10.21764/maeuefd.1054065

Araştırma Makalesi

Özet: İlkokul 4. sınıf sosyal bilgiler ders kitabının evrensel değerler açısından incelenmesini amaçlayan bu çalışmada evrensel değerlerin ders kitabında nasıl bir dağılım gösterdikleri ve öğrenme alanlarıyla nasıl ilişkilendirildikleri mercek altına alınmıştır. Nitel araştırma yöntemlerinden durum çalışmasıyla desenlenmiş olan bu çalışmada doküman incelemesi yöntemi kullanılmıştır. MEB Talim ve Terbiye Kurulu Başkanlığı tarafından beş yıl süreyle ders kitabı olarak okutulmasına karar verilen “İlkokul Sosyal Bilgiler 4 Ders Kitabı” araştırmanın temel dokümanını/veri kaynağını oluşturmaktadır. Sosyal bilgiler ders kitabından elde edilen veriler betimsel analiz ile çözümlenmiştir. Verilerin analizinde MAXQDA 11.01 programı kullanılarak kitapta bulunan değerlerin yoğunluk durumları ortaya konmuş; ayrıca kitapta yer alan değerlerin tekrarlanma sıklıklarına ilişkin olarak frekans tablosu hazırlanmıştır. Araştırmada, sosyal bilgiler ders kitabında en fazla sorumluluk, dayanışma ve vatanseverlik değerlerinin yer aldığı; bu değerleri sırasıyla saygı, sevgi, yardımseverlik, duyarlılık, tasarruf, özgürlük, çalışkanlık, aile birliğine önem verme, eşitlik, bağımsızlık, dürüstlük, barış, bilimsellik, adalet ve estetik değerlerinin izlediği belirlenmiştir.

Anahtar Sözcükler: *Sosyal bilgiler eğitimi, sosyal bilgiler dersi, ders kitabı, değerler eğitimi, evrensel değerler*

Abstract: In this research, which aims to examine the primary school 4th grade social studies textbook in terms of universal values, the distribution of universal values in the book and how they are associated with learning areas are examined. In this study, which was designed with a case study, one of the qualitative research methods, the document analysis method was used. "Primary School Social Studies 4 Textbook", which was decided to be used as a textbook for five years by the Ministry of National Education, constitutes the basic document/data source of the research. The data obtained from the social studies textbook were analyzed by descriptive analysis. In the analysis of the data, using the MAXQDA 11.01 program; the density conditions of the values in the book were revealed. In addition, a frequency table has been prepared regarding the repetition frequencies of the values in the book. In the research; the values of responsibility, solidarity and patriotism were mostly included in the social studies textbook; it has been determined that these values are followed by the values of respect, love, benevolence, sensitivity, savings, freedom, diligence, giving importance to family unity, equality, independence, honesty, peace, scientificity, justice and aesthetics, respectively.

Keywords: *Social studies education, social studies course, textbook, values education, universal values*

¹ Dr., Milli Eğitim Bakanlığı, Teftiş Kurulu, egitimci1@hotmail.com, <https://orcid.org/0000-0002-5219-1123>

Giriş

Değerler, insanların davranışlarına yön veren ve yaşam tarzlarını belirleyen önemli faktörlerdir (Yel & Aladağ, 2015). İnsanların bir olaya, bir durum veya bir kişiye ilişkin duyarlılıkları olarak tanımlanabilecek değerler (Yaman, 2012), bireylerin yaşam tarzlarını ve amaçlarını etkileyen, kararlarını yönlendiren, inançlarını yansıtan ve ilkelerini belirleyen tercihler ve yaşamda önem verilen düşüncelerdir (Aktepe & Yel, 2009; Doğanay, 2012). Bu durumda, değerlerin bireylerin olay ve durumlar karşısındaki tutum ve davranışları oldukları da söylenebilir.

İnsanların yaşamları boyunca karşı karşıya oldukları değer aktarma süreçlerini değerler eğitimi olarak tanımlamak mümkündür (Yaman, 2012). Alanyazında değerler eğitimi ve metodolojisi konusunda farklı tartışmalar olmakla birlikte, değerlerin çocuklara ve gençlere kazandırılması gerektiği konusunda bir uzlaşa olduğu söylenebilir (Taş, 2021). Bireylerin karakter oluşumuna ve sosyalleşmelerine katkı sunma özelliği; değerler eğitiminin içeriği iyi hazırlanmış, amaçları ve kazanımları açık olarak belirlenmiş öğretim programları ve materyalleriyle yapılmasını gerekli kılmaktadır.

Sosyal düzeni sağlamak ve toplumsal sistemleri işletecek nitelikli bireyleri yetiştirmek her eğitim sisteminin olmazsa olmazlarından (Minaz, 2018). Bu önem, eğitim sisteminin önemli bir alt sistemi olan okullara değerleri aktarma, eğitilmiş, karakterli ve ahlaklı bireyler yetiştirme görevi yüklemektedir (Ekşi, 2003). Bu durumda, okulların etik sorunlara seyirci kalmaları değil, toplumun sağlıklı etik değerlere sahip olmasına katkı sunmaları beklenmektedir (Lickona, 1993).

Sosyal bilgiler dersi, okullarda değer kazandırma görevini üstlenen en önemli derslerden bir tanesidir (Erbaş, 2021). İçeriğinde tarihsel özelliklerin yer alması, farklı kültür ve yaşam hikâyelerine yer vermesi ve çok disiplinli bir yapı içermesi sosyal bilgiler dersinin değer öğretiminde önemli bir ders olmasını sağlamaktadır (Kan, 2010). Çocukların içinde yaşadıkları topluma uyum sağlamalarında ve kabul görmüş evrensel değerlerle uyumlu bir yaşam sürdürebilmelerinde sosyal bilgiler dersinin çok önemli bir yeri olduğu söylenebilir (Bağcı, 2007). Toplumsal yaşamın çeşitli normlarını ve değerlerini ders kitaplarında bulunan metinler, görseller ve etkinlikler aracılığıyla bireylere aktaran sosyal bilgiler dersinin değerler eğitimi ve değer aktarımında yadsınamaz bir öneme sahip olduğu söylenebilir.

Derslerin ve ders kitaplarının en temel kaynağını öğretim programları oluşturmaktadır. Adalet, aile birliğine önem verme, bağımsızlık, barış, bilimsellik, çalışkanlık, dayanışma, duyarlılık, dürüstlük, estetik, eşitlik, özgürlük, saygı, sevgi, sorumluluk, tasarruf, vatanseverlik, yardımseverlik değeri sosyal bilgiler öğretim programında yer alan değerlerdir. Öğretim programlarında yer alan bilgi, beceri ve

değerleri öğrencilere kazandırmada kullanılan materyaller oldukça önemlidir. Okullardaki öğrenme ve öğretme süreçlerinde en fazla başvurulmuş kaynakların ise ders kitapları olduğu bilinmektedir (Adıgüzel, 2010; Karaca, 2011; Kılıç & Seven, 2002). Ders kitabı, öğretim programlarının içeriklerini bir plan ve düzen içerisinde açıklayan, öğrenciyi dersin amaçlarına yönlendiren ve bilgilendiren temel öğelerden biridir (MEB, 2008).

Öğretim programlarının içeriklerini öğretim ilkelerine göre sunmaları, en çok ve en kolay kullanılan materyallerden olmaları ders kitaplarını önemli hale getirmektedir. Ders kitabı; dersin içeriğini oluşturan kazanımların ve bilgilerin edinilmesini kolaylaştıran, çeşitli örnek, alıştırmaya, metin ve öğrenmeye ilişkin diğer etkinlikleri kapsayan basılı eserdir (MEB, 2012). Temel evrensel değerlerin işlenmesinde ve sunulmasında çok sık kullanılan materyaller olmaları ders kitaplarının önemini artırmaktadır (Güzel-Candan & Ergen, 2014). Gelişmeler ışığında kolayca güncellenerek eğitim-öğretim ortamlarındaki işlevlerini sürdürebilme özellikleri, ders kitaplarının eğitim-öğretim ortamlarında sık kullanılan vazgeçilmez kaynaklar olmalarını sağlamaktadır (Güzel & Şimşek, 2012).

Günümüzdeki teknolojik materyallere rağmen ders kitapları öğretim ortamlarındaki yerlerini korudukları gibi, birçok eğitim-öğretim etkinliğinin de merkezinde yer almayı başarmışlardır (Önal & Kaya, 2006). Çoğu öğretmenin, öğretim programlarına bakmadan veya programa hâkim olmadan öğrenme-öğretme etkinliklerine ilişkin düzenlemeleri ders kitaplarına göre yapmaları da ders kitaplarının önemini artırmaktadır (Kızılcıoğlu, 2003). Öğrencilerin neler öğreneceklerini, öğretmenlerin ise neleri nasıl öğreteceklerini bir bütün olarak görebilmelerine olanak sağlamaları, kolay kullanılabilir ve ulaşılabilir olmaları ders kitaplarının vazgeçilmezliğini pekiştirmektedir. Ayrıca programda yer alan kazanımların toplu halde bulunması, kazanımlara ilişkin etkinliklerin belirlenmiş olması, kazanımların aktarılmasına ilişkin yöntem, teknik ve yaklaşımların açıklanmış olması, kazanımların metinlerle ve görsellerle desteklenmesi, ölçme-değerlendirme yöntemlerine ve formlarına yer verilmiş olması ders kitaplarının en çok tercih edilen eğitim-öğretim materyali olmalarını sağlamaktadır.

İyi insan ve iyi yurttaş yetiştirme idealine ulaşabilmek için sosyal bilgiler dersi kapsamında bulunan değerlerin içselleştirilmesi önem taşımaktadır. Bu bağlamda ders kitaplarının, öğretim programında yer alan değerlerin bireylere aktarılmasında önemli rolleri olduğu söylenebilir (Oğuz-Hataç & Demir, 2020). Eğitim ve öğretim sürecinin olmazsa olmazı ve bu süreçte öğretmen ve öğrencilerin en çok kullandıkları eğitim-öğretim kaynağı olan ders kitapları (Ulusoy, 2015) içerdikleri metinler, etkinlikler, şiirler ve görseller vasıtasıyla birçok değeri aktarmaktadırlar (Kurtdebe-Fidan & Gedik, 2019). Bu nedenle,

öğretmenlerin ve öğrencilerin ana kaynak olarak kullandıkları ders kitaplarında değerlerin ne oranda yer aldıkları ve nasıl işlendikleri önem taşımaktadır (Kuş, Merey & Karatekin, 2013).

Alanyazın incelendiğinde, sosyal bilgiler dersi öğretim programdaki değerlerin incelenmesine yönelik birçok çalışma (Aladağ, 2012; Balcı, 2008; Baydar, 2009; Gömleksiz & Cüro, 2010; Kan, 2010; Keskin, 2008; Taş & Kıroğlu, 2018) yapıldığı görülmektedir. Sosyal bilgiler ders kitaplarında değerlerin yer almasına ilişkin araştırma sayısının azlığı (Ersoy & Şahin, 2011; Evin & Kafadar, 2004; Kuş, Merey & Karatekin, 2013; Topkaya vd, 2011) bu çalışmanın yapılma gerekçelerinden birini oluşturmaktadır.

Ders kitaplarının öğretmenler ve öğrenciler tarafından birincil kaynak olarak kullanılması, öğretim programında yer alan değerlerin hangilerinin sosyal bilgiler ders kitaplarında yer aldığı, değerlere ne kadar ve nasıl yer verildiğinin, hangi değerlerin daha sık vurgulandığının belirlenmesini önemli hale getirmektedir. Bu araştırmanın, değerler eğitiminin daha sonuç alıcı ve sağlıklı gerçekleştirilerek; istedik insan ve toplum hedefine ulaşma konusunda yol göstermesi ve değerler eğitiminde sosyal bilgiler ders kitabının etkili kullanılabilirliğini belirlemesi açısından önemli olduğu düşünülmektedir. Bu önem, bu çalışmada ilkökul 4. sınıf sosyal bilgiler ders kitabının, içerdiği değerler açısından çok boyutlu olarak ele alınmasını sağlamıştır.

İlkokul 4. sınıf sosyal bilgiler ders kitabının evrensel değerler açısından incelenmesini amaçlayan bu çalışmada aşağıdaki sorulara yanıt aranmıştır:

1. İlkokul 4. sınıf sosyal bilgiler ders kitabında evrensel değerler nasıl bir dağılım göstermektedir?
2. İlkokul 4. sınıf sosyal bilgiler ders kitabında yer alan evrensel değerler öğrenme alanlarıyla

nasıl ilişkilendirilmiştir?

Yöntem

Araştırma Modeli

Bu çalışma, nitel araştırma yöntemlerinden durum çalışmasıyla desenlenmiştir. Durum çalışması; gözlem ve doküman incelemesi yoluyla elde edilen ve çözümlenen verilerin derinlemesine ve boylamsal olarak incelenmesidir (Glesne, 2015).

Araştırmanın Örnekleme

Araştırmanın örnekleme, daha önceden tespit edilmiş olan ölçütleri karşılayan olgu ve olayların çalışılması olarak tanımlanan (Yıldırım & Şimşek, 2018) ölçüt örnekleme yöntemiyle belirlenmiştir. Kitabın son beş yıl süreyle ders kitabı olarak okutulması kararı bu çalışmada örneklem seçme ölçütü olarak belirlenmiştir. Eğitimle ilgili araştırmalarda ders kitapları veri kaynağı olarak kullanılabilirliktedir

(Kurtdede-Fidan & Gedik, 2019). Bu kapsamda, MEB Talim ve Terbiye Kurulu Başkanlığının 28 Mayıs 2018 Tarih ve 78 sayılı kararıyla 2018-2019 öğretim yılından itibaren beş yıl süreyle ders kitabı olarak okutulmasına karar verilen Tuna Yayınları'na ait 4. Sınıf Sosyal Bilgiler Ders Kitabı (Tüysüz, 2020) araştırmanın temel dokümanını/veri kaynağını oluşturmaktadır.

Verilerin Toplanması

Sosyal bilgiler ders kitabında evrensel değerlerin nasıl bir dağılım gösterdiğini ve nasıl ele alındığını betimlemek amacıyla yapılan bu çalışmada doküman incelemesi yöntemi kullanılmıştır. Doküman incelemesi tek başına tüm veriyi oluşturan bir bilgi kaynağı olarak kullanılabilirdi gibi, esas veri toplama yöntemine katkı sağlayan ek bir veri kaynağı olarak da kullanılabilir (Mertkan, 2015). Yazılı materyaller doküman olarak nitelendirilmekle birlikte; fotoğraflar, resimler ve videolar da dokümanları oluşturmaktadır (Güzel-Candan & Ergen, 2014). Bu çalışmada ana doküman olarak ilkökul 4. sınıf sosyal bilgiler ders kitabı kullanılmıştır. Bu çalışma, etik kurul izni gerektiren çalışma grubunda yer almamaktadır.

Verilerin Analizi

Sosyal bilgiler ders kitabından elde edilen veriler betimsel analiz ile çözümlenmiştir. Yıldırım ve Şimşek'e (2018) göre, elde edilen verilerin önceden belirlenen temalar çerçevesinde sistematik ve açık bir şekilde betimlenmesine dayanan bu analiz tekniği dört aşamada gerçekleştirilir. Analizler, bu aşamalar esas alınmak suretiyle aşağıdaki şekilde gerçekleştirilmiştir:

1. Betimsel analiz için çerçeve belirleme: Bu aşamada, sosyal bilgiler dersi öğretim programında yer alan adalet, aile birliğine önem verme, bağımsızlık, barış, bilimsellik, çalışkanlık, dayanışma, duyarlılık, dürüstlük, estetik, eşitlik, özgürlük, saygı, sevgi, sorumluluk, tasarruf, vatanseverlik ve yardımseverlik değerleri tematik çerçeve olarak belirlenmiştir.

2. Verilerin işlenmesi: Bu aşamada öncelikle, veri kaynağı olarak belirlenmiş olan 4. sınıf sosyal bilgiler ders kitabı MEB Talim ve Terbiye Kurulu Başkanlığı'nın internet sitesinden indirilerek belirlenmiş olan 18 değer açısından incelenmiş; ardından söz konusu kitap bilgisayar ortamına yüklenerek MAXQDA 11.01 programına aktarılmıştır. Belirlenmiş olan değerler MAXQDA 11.01 programında tek tek kodlanmış ve verilerin bu kodlar ışığında incelenmesi sağlanmıştır. Her bir değere ilişkin kod farklı bir renkle ifade edilerek daha kolay ayırım yapılmaya çalışılmıştır. Soldan sağa doğru giden farklı renkler, sırasıyla kitapta hangi değer ne sıklıkta yer aldığını göstermektedir. Tablodaki her kutu, kitapta değer

yer aldığı bir cümlenin ya da bir görselin varlığına işaret etmektedir. Tablonun farklı renklerle gösterilmesi, değerlerin kitaptaki dağılım şekilleri/yoğunlukları hakkında da fikir vermektedir.

3. Bulguların tanımlanması: Sosyal bilgiler ders kitabında yer alan metinler ve görseller belirlenen kodlara göre incelenerek işaretlenmiş; bir değeri ifade eden her bir metin (cümle) ya da görsel (fotoğraf, resim, video) bu kodlarla ilişkilendirilerek değerlerin frekansları belirlenmiştir. Araştırmacı yansızlığının korunması amacıyla, kodlama işlemi 2 farklı uzmana da yaptırılmış ve kitapta yer alan metinlerin, cümlelerin, etkinlik örneklerinin ve görsellerin hangi değerle ilişkilendirilip kodlanacağına ilişkin görüş birliği sağlanması hedeflenmiştir. Bu işlem, uzlaşma yüzdesi (Agreement percentage) formülü ile ortaya konmuş ve %84.00 oranında uzlaşma sağlanmıştır. Elde edilen bu sonuç güvenirliliğin sağlanması için yeterli bir sonuç olarak kabul edilmektedir (Miles, Huberman, & Saldana, 2020). Daha sonra, frekansları belirlenen değerler tablolar halinde sunulmuş ve kitaptan her bir değere ilişkin doğrudan alıntılar da yapılmıştır.

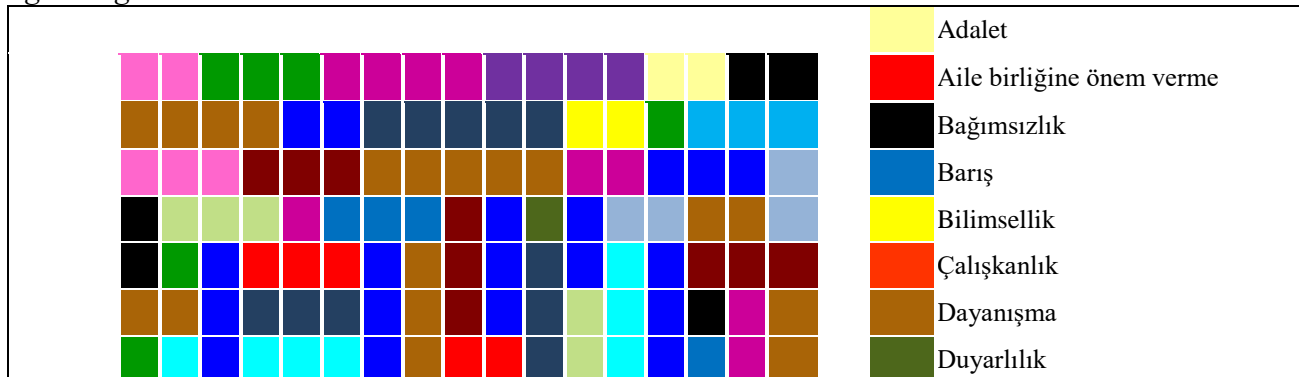
4. Bulguların yorumlanması: Bu aşamada, MAXQDA 11.01 programı kullanılarak her biri değeri farklı bir renkle ifade eden tablo hazırlanmış ve kitapta bulunan değerlerin yoğunluk durumları ortaya konmuştur. Ayrıca, kitapta yer alan değerlerin tekrarlanma sıklıklarına ilişkin olarak frekans tablosu da hazırlanmıştır. Elde edilen bulguların düzenlenmiş ve yorumlanmış bir şekilde okuyucuya sunulması amaçlandığından, ulaşılan veriler önce sistematik, mantıklı, tutarlı ve anlaşılır bir şekilde betimlenmiş, gerek duyulduğunda ilgili yerlerden doğrudan alıntılar yapılmış, yapılan betimlemeler açıklanmış, yorumlanmış ve neden-sonuç ilişkileri irdelenmiştir.

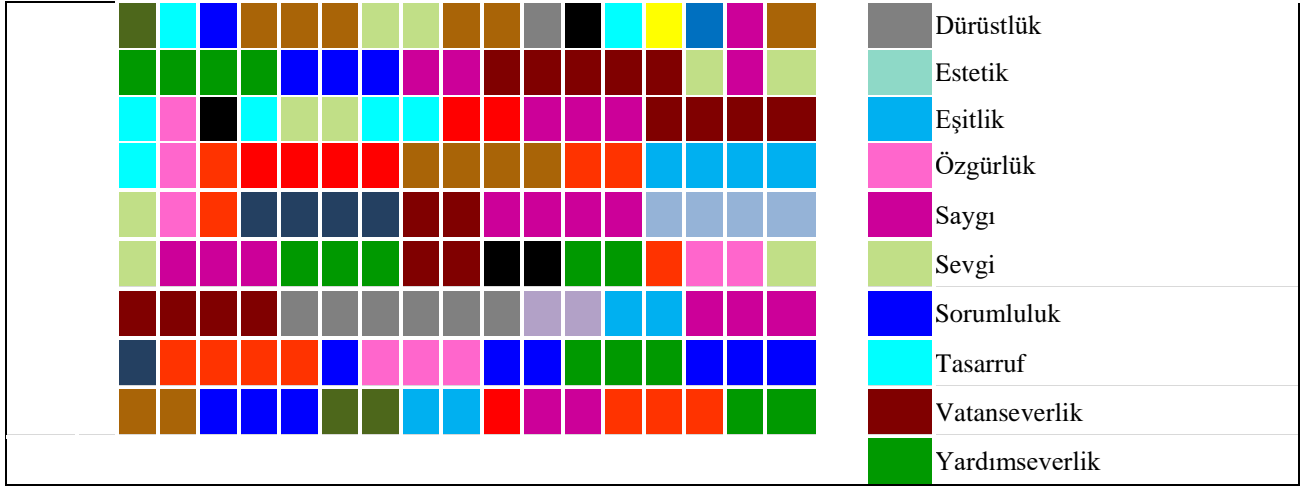
Bulgular

İlkokul 4. Sınıf Sosyal Bilgiler Ders Kitabında Evrensel Değerlerin Nasıl Bir Dağılım Gösterdiğine İlişkin Bulgular

Tablo 1

Değer Dağılım Renk Tablosu

Tablo 1 incelendiğinde, değerlerin kitapta bir yerde toplanmadıkları ve kitapta serpiştirilmiş olarak yer aldıkları görülmektedir. Tabloya göre, sorumluluk değerini temsil eden koyu mavi ile dayanışma değerini temsil eden kahverenginin en çok, adalet değerini temsil eden açık sarı ile estetik değerini temsil eden açık yeşilin ise en az tekrarlanan renkler oldukları görülmektedir.

Tablo 2

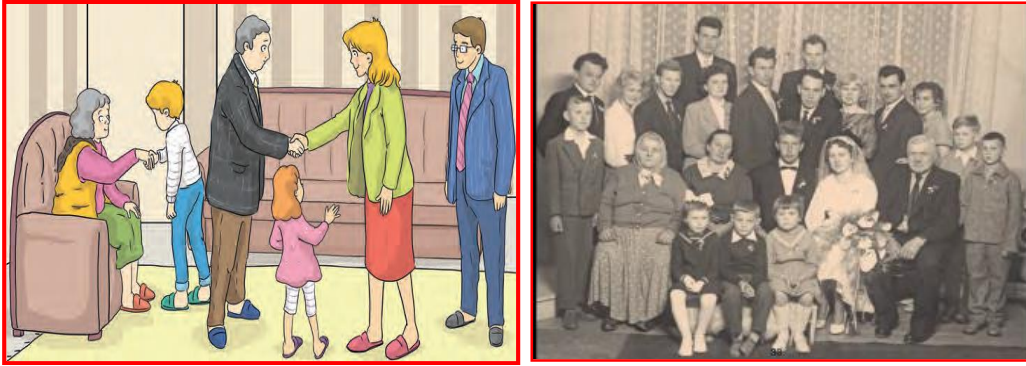
Değerlerin Öğrenme Alanlarına Dağılımları

Değerler	Öğrenme Alanları							Toplam
	Birey ve Toplum	Kültür ve Miras	İnsanlar, Yerler ve Çevreler	Bilim, Teknoloji ve Toplum	Üretim, Dağıtım Ve Tüketim	Etkin Vatandaşlık	Küresel Bağlantılar	
Adalet	-	-	-	-	1	1	-	2
Aile birliğine önem verme	1	5	2	-	1	2	1	12
Bağımsızlık	-	2	-	-	-	6	1	9
Barış	1	1	-	-	-	2	1	5
Bilimsellik	-	1	-	2	-	1	-	3
Çalışkanlık	2	3	3	1	1	2	-	12
Dayanışma	3	5	3	1	2	6	10	30
Duyarlılık	1	1	5	-	2	2	9	20
Dürüstlük	1	1	1	1	1	1	1	7
Estetik	-	2	-	-	-	-	-	2
Eşitlik	3	3	-	-	-	4	1	11
Özgürlük	1	2	-	-	-	12	1	16
Saygı	7	4	2	-	-	4	8	25
Sevgi	4	3	3	1	-	3	8	22
Sorumluluk	4	-	1	-	8	18	2	32
Tasarruf	2	-	1	-	11	3	-	17
Vatanserverlik	1	13	1	-	2	4	6	27
Yardımseverlik	4	1	3	-	3	3	6	20

Tablo 2 incelendiğinde, ilkököl 4. sınıf sosyal bilgiler ders kitabında yer alan öğrenme alanlarından “Birey ve Toplum” öğrenme alanında “saygı”; “Kültür ve Miras” öğrenme alanında “vatanseverlik”; “İnsanlar, Yerler ve Çevreler” öğrenme alanında “duyarlılık”; “Bilim, Teknoloji ve Toplum” öğrenme alanında “bilimsellik”; “Üretim, Dağıtım ve Tüketim” öğrenme alanında “tasarruf”; “Etkin Vatandaşlık” öğrenme alanında “sorumluluk”; “Küresel Bağlantılar” öğrenme alanında “dayanışma” değerinin en fazla yer alan değerler oldukları görülmektedir. Tabloya göre dayanışma, sorumluluk ve vatanseverlik değerleri en fazla; adalet, estetik ve bilimsellik değerleri ise en az tekrarlanan değerlerdir. Ders kitabında yer alan değerlere ilişkin bazı örnek ifadeler/metinler ve görseller aşağıda sunulmuştur:

Adalet: “... Böyle durumlarda üretici firma, dürüst ve adil olma ilkesi gereği ürünü ya tamir eder ya da yenisiyle değiştirir.” (s.136).

Aile birliğine önem verme: “Aile bireyleri birbirlerine güçlü akrabalık bağlarıyla bağlıdır. Aile birliğini ve akrabalık bağlarını devam ettirebilmek için ailemizin geçmişini bilmemiz gerekir.”, “... Kahvaltıdan sonra da komşularımız ve akrabalarımızla bayramlaşırız. Bu güzel geleneklerimiz aile bireyleri arasındaki saygıyı, aile birliğini ve akrabalık bağlarını güçlendirir.” (ss. 34, 43).

Görsel 1. Aile birliğine önem verme değeri (Bir bayram sabahı)

Bağımsızlık: “... Bu durum karşısında bir tek karar vardı. O da ulus egemenliğine dayanan, tam bağımsız yeni bir Türk devleti kurmak... Özgürlük ve bağımsızlık benim karakterimdir. Ben milletimin en büyük ve ecdadımın en değerli mirası olan bağımsızlık aşkı ile dolu bir adamım. Ben yaşayabilmek için mutlaka bağımsız bir milletin evladı kalmalıyım.”, “Mustafa Kemal’e göre özgürlüğe kavuşabilmenin yolu bağımsızlıktan geçiyordu.” (ss. 167, 168).

Barış: “... Bu nedenle bizim kültürümüzde bayram denildiğinde akla en çok dargınların barışması gelir.”, “Böylece tüm insanlığa barışın, dostluğun ve kardeşliğin ne demek olduğunu gösterirler.”, “Türkiye güvenliğinin ve iç barışın sağlanmasına ve toprak bütünlüğünün korunmasına yönelik bir politika izlemektedir.”, “... Böylece barışın ve sevginin hâkim olduğu, insan onurunu yücelten bir dünya kurulur.”, (ss. 43, 168, 180, 195).

Bilimsellik: “Öncelikle ahlaklı, millî değerlerine ve bilime önem veren, cumhuriyeti savunan ve koruyan bir nesil olmalıyız.” (s. 169).

Çalışkanlık: “... İnançlı ve azimli çalışmalarının sonunda zafere ulaşarak ülkemize büyük bir sevinç ve gurur yaşattılar.”, “Çalışkan serçeler yuvanın yapımını birkaç günde tamamladı.” (ss. 30, 71).

Dayanışma: “Sevinçlerini ve üzüntülerini paylaşarak kader ortaklığı yaparlar.”, “... Kardeş okulumuzdan dostluk ve dayanışma duygularımızın daha da güçlendiğini hissederek ayrıldık.” (ss. 38, 165).

Görsel 2. Dayanışma değeri (Türk Kızılayı)

Duyarlılık: “Kültürel mirasımıza karşı duyarlı olmamız gerektiğini bir kez daha düşünerek medreseden ayrıldık.”, “... Böylece doğadaki varlıklara ve doğal çevreye duyarlı olmamız gerektiğini daha iyi anladım.”, “Sel baskınlarını önlemek için özellikle doğal çevreye duyarlı olunmalıdır.” (ss. 42, 72, 84).

Dürüstlük: “Çocuklarda en çok göze çarpan şey dürüstlük, doğru sözlülüktü.”, “... İnsanlar dürüstlüğü aykırı bu hareketleriyle başka insanların hayatlarını tehlikeye atıyorlar.”, “... Böyle durumlarda üretici firma, dürüst ve adil olma ilkesi gereği ürünü ya tamir eder ya da yenisiyle değiştirir.” (ss. 51, 117, 136).

Estetik: “Ceviz ağacından yapılmış, üzeri oymalarla süslenmiş bu sandığa annem çok önem verir.”, “Oya gibi işlenmiş bu süslemelerde en çok üzüm salkımı, güvercin, lale ve karanfil motifleri kullanılmıştır.” (ss. 39, 41).

Eşitlik: “... Yeni uygulamada renk ayrımı yapılmadan kadın erkek bütün Türk vatandaşları turkuaz renkli kimlik kartlarını kullanacak.”, “... Bu nedenle insanlar farklılıkları bir ayrışma ve baskı nedeni hâline getirilmemelidir.”, “Önemli çocuk haklarından biri de eşitliktir.” (ss.14, 29, 156).

Özgürlük: “Çocuk hakları deyince aklıma, düşüncelerimi özgürce söyleyebilmek geliyor.”, “Özgürlükler sınırsız değildir. Bu nedenle insanlar evde, okulda, sokakta veya trafikte istedikleri gibi davranamazlar.”, “...Çünkü biz özgür olmalıydık. Kendi kararlarımızı kendimiz vermeli ve seçtiğimiz vekiller eliyle yine kendimiz uygulamalıydık.” (ss. 154, 157, 169).

Saygı: “Başka bir ifadeyle her insan, diğer insanların kendisinden farklı duygu ve düşüncelere sahip olabileceği gerçeğini kabul ederek onlara saygı duymalıdır. Sağlıklı insan ilişkileri ancak farklılıklara saygıyla kurulabilir.”, “Karşımdakinin farklı bir kültüre sahip olduğunu dikkate alarak onun bu farklılığına saygı duyarım... İnsan kendisinden farklı olana saygılı olursa karşısındaki de ona saygı duyar... Farklılıklara saygı gösterildiği ölçüde insanlar arasındaki düşmanlık duyguları ve ön yargılar ortadan kalkar.” (ss. 28, 195).

Görsel 3. Saygı değeri (Farklı kültürlere saygı)

Sevgi: “Okulumu, öğretmenimi ve arkadaşlarımı çok seviyorum.”, “Hayvanları, özellikle köpekleri seviyorum.”, “... Bu sayede çocuklarımız hoşgörüyü, sevgiyi ve empati kurmayı öğreniyorlar.”, “... Onları tanıdıktan sonra kuşlara ve doğaya olan sevgimin daha da arttığını hissettim.” (ss. 18, 20, 27, 72).

Sorumluluk: “Bu konuda kendimi sorumlu hissediyorum ve sokak hayvanlarının sorunlarına yönelik çözüm önerileri üretmeye çalışıyorum.”, “Sorumluluk duygusuyla hareket ederek zorunlu ihtiyaçlarımıza öncelik vermeli, ihtiyacımız olmayan şeyleri satın almamalıyız.”, “Ailede günlük hayatın düzenli şekilde yürütmesi için bizlerin de yerine getirmemiz gereken sorumluluklarımız vardır... Evde, okulda ve sokakta yerine getirmemiz gereken sorumluluklarımız vardır.”, “Düzenli ders çalışmak ve sağlıklı kahvaltı yapmak temel sorumluluklarımızdandır”, “Bana göre sorumluluk, kişinin kendi davranışlarının sonuçlarına sahip çıkmasıdır.”, “Sözlerinin ve eylemlerinin sorumluluğunu alan bireyler hayatın her alanında sorumluluk duygusuyla hareket ederler.” (ss. 20, 141, 157, 158, 159,162).

Görsel 4. Sorumluluk değeri (Odamı topluyorum, çevremi temiz tutuyorum)

Tasarruf: “Ayrıca aile bütçemizde açık oluşturacak şekilde aşırı ve gereksiz harcamalardan kaçınılmalıdır.”, “Bu nedenle tutumlu olmalı, gereksiz yere para harcamamaya dikkat etmeliyiz.”, “Artan paramızı harcamayıp tasarruf edeceğiz. Çünkü önümüzdeki günlerde hiç hesapta olmayan acil ihtiyaçlarımız ortaya çıkabilir.”, “Elektrik tasarrufu ailedeki herkesi ilgilendiren bir konudur.”, “Su tasarrufuna yönelik bu davranışları hayatımız boyunca sürecek alışkanlıklar hâline getirmeliyiz.”, “O hâlde kâğıt kullanırken tasarruf etme bilinciyle hareket ederek kâğıt israfına yol açacak hareketlerden kaçınılmalıdır.” (ss. 133, 138, 139, 140, 145, 147).

Görsel 5. Tasarruf değeri (Su ve ekmek tasarrufu)

Vatanseverlik: “Mustafa Kemal başkanı seçildiği Erzurum Kongresi’nde vatanın bölünmez bir bütün olduğunu vurguladı.”, “Türk kadını hak için, bayrak için canını feda edip armağan etti bize bu mukaddes vatanı.”, “Biz kağnılarıyla yalın ayak cepheye mermi taşıyan annelerimizi, bu vatan uğruna canını veren şehitlerimizi unutamıyoruz.”, “‘Bu vatan uğruna ölürüm’ demek yetmez. ‘Bu vatanı, bu bayrağı ilelebet yaşatmak için çalışırım, bir anı dahi boşa geçirmem’ demek gerek.” (ss. 50, 52, 169).

Görsel 6. Vatanseverlik değeri (15 Temmuz)

Yardımseverlik: “Özellikle tek başına yaşamak zorunda olan yardıma muhtaç, yaşlı ve kimsesiz insanları gördüğümde çok üzülürüm”, “...Bu nedenle onlara elimizden geldiğince yardımcı olmamız gerektiğini düşünüyorum.”, “Engelli kadına yardım ettiğim için çok mutlu oldum.”, “Yardım kuruluşlarının dağıtacağı yardım malzemelerinden ihtiyacınız kadarını alınız. O malzemelere başka insanların da ihtiyaç duyduğunu unutmayınız.”, “İki gün süren kermeste yardımseverlik duygusuyla hareket eden öğrenci arkadaşlarımızdan ve velilerimizden büyük destek gördük.”, “... Türkiye, ekonomik sorunlarla uğraşan bu ülkeye insani yardımda bulunmuş ve bu ülkenin uluslararası toplum ile bütünleşmesi yönünde çaba harcamıştır.” (ss. 25, 26, 27, 89, 165, 179).

İlkokul 4. Sınıf Sosyal Bilgiler Ders Kitabında Yer Alan Evrensel Değerlerin Öğrenme Alanlarıyla Nasıl İlişkilendirildiklerine İlişkin Bulgular

Sosyal Bilgiler ders kitabında yer alan değerlere ilişkin yazılı metinler, etkinlik örnekleri ve görseller incelendiğinde; dayanışma ve yardımseverlik değerlerinin birlikte ele alındıkları; bağımsızlık ve özgürlük değerlerinin aynı öğrenme alanında yoğunlaştıkları; adalet ve dürüstlük değerlerinin birlikte işlendikleri; aileye önem verme, saygı ve sevgi değerlerinin birbirleriyle ilişkilendirildikleri; tasarruf, vatanseverlik ve sorumluluk değerlerinin grift bir yapı gösterdikleri; bilimsellik, estetik ve çalışkanlık değerlerinin birbirini tamamlayıcı olarak ele alındıkları görülmektedir.

Araştırmada sorumluluk değerinin vatandaşlık hak ve görevlerini, bireysel görev ve sorumlulukları, bilinçli üretim ve tüketimi, vatan ve aile sevgisini vurgulayan metinlerde, etkinlik örneklerinde ve görsellerde; vatanseverlik değerinin milli kültür, fedakârlık, kahramanlık, vatan ve millet sevgisi içerikli metinlerde, etkinlik örneklerinde ve görsellerde; dayanışma değerinin vatan savunması, birlik-beraberlik ve doğal afetlerle ilgili metinlerde, etkinlik örneklerinde ve görsellerde; saygı değerinin ise farklılıklara saygı, insan haklarına saygı, vatandaşlık haklarına ve başkalarının haklarına saygı temalı metinlerde, etkinlik örneklerinde ve görsellerde yer aldığı tespit edilmiştir. Araştırmada sevgi değerinin aile sevgisi, vatan sevgisi, hayvan sevgisi, doğa sevgisi konulu metinlerde, etkinlik örneklerinde ve görsellerde; yardımseverlik değerinin doğal afetlerde yardım, hayvanlara yardım, ihtiyacı olanlara yardım, aile büyüklerine yardım içerikli metinlerde, etkinlik örneklerinde ve görsellerde; duyarlılık değerinin ise daha

çok doğal çevreye ve afetlere duyarlılık, kültürel mirasa duyarlılık, tüketime duyarlılık, insan ve hayvan haklarına duyarlılık konulu metinlerde, etkinlik örneklerinde ve görsellerde yer aldığı belirlenmiştir. Tasarruf değerinin üretim, dağıtım ve tüketim, aile bütçesi, yatırım, harcama ve israf konulu metinlerde, etkinlik örneklerinde ve görsellerde; özgürlük ve bağımsızlık değerlerinin ulusal egemenlik, vatan sevgisi, Atatürk sevgisi ve dış tehditleri kapsayan metinlerde, etkinlik örneklerinde ve görsellerde; çalışkanlık değerinin ise sorumluluklarını yerine getirme, vatan sevgisi ve üretim konulu metinlerde, etkinlik örneklerinde ve görsellerde yer aldığı ortaya konmuştur. Aile birliğine önem verme değerinin genelde ailenin tarihi, milli kültür, etkin vatandaşlık, saygı ve sevgi konulu metinlerde, etkinlik örneklerinde ve görsellerde; eşitlik değerinin vatandaşlık, insan hakları, çocuk hakları, farklılıklara saygı içerikli metinlerde, etkinlik örneklerinde ve görsellerde; dürüstlük ve adalet değerlerinin ise üretim ve tüketim, insan ilişkileri ve etkin vatandaşlık konulu metinlerde, etkinlik örneklerinde ve görsellerde geçtiği görülmektedir. Barış değerinin insan ilişkileri, aile ilişkileri ve ülkeler arası ilişkilerin yer aldığı metinlerde, etkinlik örneklerinde ve görsellerde; bilimsellik değerinin bilimsel düşünceye değer, bilim adamlarını tanımanın, Atatürk'ün bilimle ilgili sözlerinin, teknolojik üretimin ve icatların yer aldığı metinlerde, etkinlik örneklerinde ve görsellerde; estetik değerinin ise milli kültür öğelerinin yer aldığı metinlerde, etkinlik örneklerinde ve görsellerde yer aldığı tespit edilmiştir.

Tartışma, Sonuç ve Öneriler

Yapılan araştırmada; sosyal bilgiler ders kitabında en fazla sorumluluk, dayanışma ve vatanseverlik değerlerinin yer aldığı; bu değerleri sırasıyla saygı, sevgi, yardımseverlik, duyarlılık, tasarruf, özgürlük, çalışkanlık, aile birliğine önem verme, eşitlik, bağımsızlık, dürüstlük, barış, bilimsellik, adalet ve estetik değerlerinin takip ettiği belirlenmiştir.

Araştırmada ulaşılan, 4. sınıf sosyal bilgiler ders kitabında en fazla tekrarlanan değerlerin sorumluluk, dayanışma ve vatanseverlik değerleri olduğu tespitimiz, Oğuz-Haçat ve Demir (2020) tarafından yapılan çalışmada elde edilen sonuçlarla örtüşürken; Kuş, Merey ve Karatekin'in (2013) 4. sınıf sosyal bilgiler ders kitabında en çok yer alan değerlerin vatanseverlik, duyarlılık, sorumluluk, sevgi ve dayanışma değerleri olduğu belirlemesiyle de paralellik göstermektedir. Ayrıca, Aktan ve Padem (2013) tarafından yapılan çalışmada sosyal bilgiler ders kitaplarında en fazla sorumluluk, yardımseverlik, dayanışma ve barış değerlerinin yer aldığı belirlenirken; Akyol (2015) tarafından yapılan çalışmada sorumluluk değerinin sosyal bilgiler kitabında en fazla yer alan değerlerden biri olduğu vurgulanmaktadır. Araştırmada ulaştığımız, 4. sınıf sosyal bilgiler ders kitabında en sık vurgulanan değerlerin sorumluluk, dayanışma ve vatanseverlik değerleri olduğu bulgusu alanyazında yapılan başka çalışmaların (Aral,

2008; Aydemir & Özel, 2017; Çelikkaya & Kürümlüoğlu, 2018; Doğan & Gülüşen, 2011; Ecerkale & Bayrak, 2018; Erbaş, 2021; Genç, 2018; Kılcan & Üçarkuş, 2018; Kuzucu, 2018; Şen, 2008) bulgularıyla da desteklenmektedir.

Ders kitabında sorumluluk değerine çok sık yerilmesi, ilkokul çağındaki çocukların belli bazı alışkanlıklar ve sorumluluklar kazanmalarının gerekliliğiyle açıklanabilir. Bu çocukların yaş düzeyleri temel bazı değerleri bu yaş aralıklarında edinmelerini gerekli kılmakta, bu da değerle ilgili olarak kitaptaki metin, görsel ve etkinlik sayısının artmasına neden olmaktadır. Erbaş'a (2021) göre sorumluluk değerine ders kitaplarında fazlaca yer verilmesi, çocukların sorumluluk alma bilinçlerinin gelişmesine katkı sağlayacaktır. Bu nedenle birçok kitapta bu değerın işlenmesi, çocukların bu değeri pekiştirmelerinin sağlanması isteğiyle ilişkilendirilebilir. Acun, Yücel, Önder ve Tarman (2013) tarafından yapılan çalışmada da sorumluluk değerinin öğretmenler ve veliler tarafından en çok önemsenen değerlerin başında geldiği ortaya konmuştur.

Dayanışma değerinin ders kitabında sık vurgulanan değerlerden bir olması, dayanışmanın toplumsal işlevleriyle açıklanabilir. Dayanışma değeri; insanları ortak bir paydada buluşturan, beraberlikleri kuvvetlendiren, sıkıntıların üstesinden gelinmesini sağlayan (Sönmez & Akıncı, 2019); toplumların huzur ve refahı için güçlükler karşısında yılmadan mücadele edebilmeyi temin eden bir değer (Kılcan, 2013) olarak tanımlanmaktadır. Dayanışma değerinin bireylerin ortak duygu, düşünce ve çıkarlar etrafında birleşmelerini sağlaması özelliği, bu değerın sorumluluk ve vatanseverlik değeriyle organik bağlarının olduğunu ve bu değerlerin alt yapısını oluşturduğunu göstermektedir. Kılcan'a (2013) göre de bireyin dayanışma değerine sahip olması, o kişinin aynı zamanda yardımsever, hayırsever ve sorumluluk sahibi olduğunun bir göstergesidir. Dolayısıyla birçok değerın alt yapısını oluşturmasının ve özellikle zor zamanlarda toplumsal bütünleşmeyi sağlama özelliğinin, bu değerın ders kitabında daha sık yer almasını sağladığı söylenebilir.

Ders kitabında vatanseverlik değerine çok sık verilmesi, bu değerın birleştirici ve bütünleştirici yönünün baskın olmasıyla açıklanabilir. Çünkü vatanseverlik insanın sahip olduğu toplumu, kültürü ve kültür çevrelerini bütünleştiren bir değerdir. Yıldırım'a (2006) göre vatanseverlik, bireyin ailesini, içinde yaşadığı toplumu, yaptığı mesleği, çalıştığı kurumu ve ülkesini değerli görmesidir. Minaz ve Taş'a (2020) göre ise vatanseverlik, üzerinde yaşanan kara parçasına ve mensubu olunan topluma karşı sorumluluklarının farkında olmak ve bu sorumlulukları yerine getirmektir. Küçük yaş çocuklarında vatan ve millet sevgisi oluşturmak, milli birlik ve bütünlük duygusu aşlamak amacının ön plana çıkması, bu değerın ders kitaplarında daha fazla yer bulmasına neden olmuştur denebilir.

Araştırma sonucunda sosyal bilgiler ders kitabında en az yer alan değerlerin adalet, bilimsellik ve estetik değerleri olduğu tespit edilmiştir. Yapılan başka çalışmalarda da bu değerlerin ders kitaplarında en az yer alan değerler arasında oldukları belirlenmiştir (Aslan, Keskin & Önder, 2019; Çelikkaya & Kürümlüoğlu, 2018; Ecerkale & Bayrak, 2018; Eken & Öksüz, 2019; Erbaş, 2020; Kuş, Mery & Karatekin, 2013; Kuzucu, 2018). Araştırmada ulaşılan, 4. sınıf sosyal bilgiler ders kitabında en az yer verilen değerlerin adalet, estetik ve bilimsellik değerleri olduğu tespitimiz, Aktan ve Padem (2013), Kılcan ve Üçarkuş (2018) ile Oğuz-Hataç ve Demir (2020) tarafından yapılan çalışmalarda ulaşılan, 4. sınıf sosyal bilgiler ders kitabında en az yer alan değerlerin adalet değeri olduğu sonucuyla da örtüşmektedir.

Adalet değerinin 4. sınıf sosyal bilgiler ders kitabında az yer almasının, bu sınıfta okutulan İnsan Hakları, Yurttaşlık ve Demokrasi dersinde bu değer derinlemesine işlenmesinden kaynaklandığı söylenebilir. Ayrıca bu değer dürüstlük değeriyle birlikte ele alınması da ders kitabında bu değer az yer bulmasının nedenlerinden biri olarak açıklanabilir. Estetik değerinin 4. sınıf sosyal bilgiler ders kitabında az yer almasının, toplumsal kültür içinde estetik değerine verilen önemi ve bu değere atfedilen bakışı da yansıttığı söylenebilir. Ayrıca, Türk toplumunun gelişmekte olan bir toplum olarak daha yaşamsal gereksinimlerinin ve önceliklerinin olmasının da bu sonuçta etkili olduğu ifade edilebilir. Acun, Yücel, Önder ve Tarman (2013) ve Sarı (2005) tarafından yapılan çalışmalarda da estetik değerinin en az önemsenen değerlerden biri olduğu tespit edilmiştir. Ders kitabında bilimsellik değerinin az yer alması; bilimselliğin, bilimsel tutum ve davranışların toplumda tam yer etmemiş olmasıyla ve toplumun önceliklerinin farklı olmasıyla açıklanabilir. Ders kitaplarının, toplumsal hassasiyetleri ve kültürel öğeleri önemseyerek hazırlanmış olan öğretim programlarına uyum gösterme zorunluluğunun da bu sonuçta etkili olduğu söylenebilir. Acun, Yücel, Önder ve Tarman (2013) ve Şen (2007) tarafından yapılan çalışmalarda da bilimsellik değerinin, kitaplarda en az rastlanan ve öğretmenler ile veliler tarafından en az önemsenen değerlerden biri olduğu ortaya konmuştur.

Ders kitaplarında değerlerin sıklıkla yer almasının çocukların değerleri edinmelerinde önemli etkileri olmaktadır (Aslan, 2009; Ersoy & Şahin, 2012; Gömleksiz & Cüro, 2011; Narin, 2007; Yiğittir, 2009). Araştırmada, sosyal bilgiler ders kitabında yer alan değerlerin öğrenme alanlarına eşit oranda dağıtılmadıkları ve değinilme sıklıklarının da farklı olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Erbaş (2021) ile Mindivanlı ve Aktaş (2011) tarafından yapılan çalışmalarda da ders kitaplarında değerlere ilişkin olarak yer alan örnek metinlerin ve etkinliklerin öğrenme alanlarına dengeli dağıtılmadığı sonucuna ulaşılmıştır. Bu durumun öğrencilerde, gerek metin içinde ve gerekse görsel olarak kitapta çok sık değinilen değer çok daha önemli olduğu, az değinilen değer ise aynı düzeyde önemli olmadığı izlenimi yaratabileceği

söylenbilir. Bu bağlamda, değerlerin ders kitaplarında öğrenme alanlarına dengeli olarak dağıtılmalarının ve değerlerin sıklık durumlarının da bu dengeli dağılıma göre oluşturulmasının önemli olduğu söylenebilir.

Sonuç olarak; Millî Eğitim Bakanlığı tarafından okutulması önerilen 4. sınıf sosyal bilgiler ders kitabının evrensel değerlerin kazandırılması bakımından önemli bir kaynak olduğu ve söz konusu kitabın temel evrensel değerleri içerme, işleme ve aktarma açısından sosyal bilgiler programıyla uyumlu olduğu söylenebilir. Ancak söz konusu kitabın, araştırmamızda az yer verildiği tespit edilen değerleri (adalet, bilimsellik, estetik) öğrencilere kazandırma bakımından yetersiz kaldığı söylenebilir.

Araştırma sonuçlarından yola çıkılarak aşağıdaki öneriler geliştirilebilir:

1. Sosyal bilgiler ders kitabı değerler bağlamında revize edilerek, değerlerin kitap içerisinde orantılı ve dengeli dağıtılması sağlanmalıdır.
2. Kitapta yer alan metinler, etkinlikler ve görseller çok yönlü olarak yeniden ele alınmalı, ders kitaplarının içerikleri değer kazandırma bağlamında daha eğlenceli ve öğretici olarak hazırlanmalıdır.
3. Çocukların değerleri daha kolay, daha etkili ve daha kalıcı edinebilmeleri için kitap içeriği öğretim yöntem ve teknikleri açısından zenginleştirilmelidir.
4. Kitapta yer alan değerlerden uygun olanlarının drama, tiyatro gibi çeşitli sanatsal etkinliklerle öğrencilere aktarılmasına olanak yaratılmalıdır.
5. Evrensel değerler açısından sosyal bilgiler ders kitabı ile diğer ders kitapları karşılaştırmalı olarak incelenebilir.

KAYNAKÇA

- Acun, İ., Yücel, C., Önder, A., & Tarman, B. (2013). Değerler: Kim ne kadar değer veriyor. *Uşak Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 6(1), 191-206
- Adıgüzel, A. (2010). İlköğretim okullarında öğretim teknolojilerinin durumu ve sınıf öğretmenlerinin bu teknolojileri kullanma düzeyleri. *Dicle Üniversitesi Ziya Gökalp Eğitim Fakültesi Dergisi*, (15), 1-17.
- Aktan, O., & Padem, S. (2013). İlköğretim 5. sınıf sosyal bilgiler ders kitabında kullanılan okuma metinlerinde yer alan değerler. *Asya Öğretim Dergisi*, 1(2), 44-55.
- Aktepe, V., & Yel, S. (2009). İlköğretim öğretmenlerinin değer yargılarının betimlenmesi: Kırşehir ili örneği. *Türk Eğitim Bilimleri Dergisi*, 3, 607-622.
- Akyol, Y. (2015). Ortaokul 6. sınıf sosyal bilgiler ders kitabında kullanılan okuma metinlerinde yer alan değerler. *Uluslararası Eğitim Bilimleri Dergisi*, 2(5), 194-207. doi: 10.16991/INESJOURNAL.180

- Aladağ, S. (2012). İlköğretim sosyal bilgiler öğretiminde değer eğitimi yaklaşımlarının öğrencilerin sorumluluk değerini bilişsel düzeyde kazanmalarına etkisi. *Türkiye Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 161, 123-146.
- Aral, D. (2008). *Millî Eğitim Bakanlığının hazırladığı 6. sınıf Türkçe ders kitabında yer alan değerler üzerine bir araştırma*. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi. Abant İzzet Baysal Üniversitesi, Bolu.
- Aslan, H. İ., Keskin, S. C., & Önder, S. (2019). Ortaokul 6. sınıf İngilizce ders kitaplarında yer verilen değerler. *Uluslararası Bilimsel Araştırmalar Dergisi*, 4(2), 355-371.
- Aslan, M. (2009). *Değerler eğitiminde kahramanlardan yararlanma*. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi. Gaziosmanpaşa Üniversitesi, Tokat.
- Aydemir, H. ve Özel, A. (2017). Türkçe dersinde kullanılan kitapların değerler açısından incelenmesi. *Turkish Studies*, 12(6), 77-88.
- Bağcı, İ. (2007). J. J. Rousseau, Emile ve çocuğun sosyal eğitimi. B. Ata ve İ. Bağcı (Ed.). *Eğitim Klasikleri İncelemeleri* içinde (ss. 31-41). Ankara: Pegem Akademi Yayıncılık.
- Balcı, N. (2008). *İlköğretim 6. sınıf sosyal bilgiler dersinde değerler eğitiminin etkililiği*. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi. Marmara Üniversitesi, İstanbul.
- Baydar, P. (2009). *İlköğretim beşinci sınıf sosyal bilgiler programında belirlenen değerlerin kazanım düzeyleri ve bu süreçte yaşanan sorunların değerlendirilmesi*. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi. Çukurova Üniversitesi, Adana.
- Çelikkaya, T., & Kürümlüoğlu, M. (2018). Yeni sosyal bilgiler programında 4. ve 5. sınıfta kazandırılması hedeflenen değerlere ilişkin kazanımların içeriğe yansımaları. *Değerler Eğitimi Dergisi*, 16(36), 7-38.
- Doğan, B., & Gülüşen, A. (2011). Türkçe ders kitaplarındaki (6-8) metinlerin değerler bakımından incelenmesi. *Sosyal Bilimler Dergisi*, 1(2), 75-102.
- Doğanay, A. (2012). Değerler eğitimi. C. Öztürk (Ed.). *Sosyal Bilgiler Öğretimi* içinde (ss. 225-256), Ankara: Pegem Akademi Yayıncılık.
- Ecerkale, N., & Bayrak, Ö. (2018). Türkçe 7. sınıf ders kitabındaki metinlerin değerler bağlamında incelenmesi. *The Journal of International Lingual, Social and Educational Sciences*, 4(2), 277-287.
- Eken, N. T., & Öksüz, H. İ. (2019). İlkokul (1-4) Türkçe ders kitaplarındaki hikâye edici metinlerin Türkçe dersi öğretim programındaki kök değerler bakımından incelenmesi. *Ana Dili Eğitimi Dergisi*, 7(2), 384-401.
- Ekşi, H. (2003). Temel insani değerlerin kazandırılmasında bir yaklaşım: Karakter eğitimi programları. *Değerler Eğitimi Dergisi*, 1(1), 79-96.
- Erbaş, A. A. (2020). *Hayat bilgisi dersi kapsamında değerler eğitimi üzerine bir araştırma: Beklentiler, uygulamalar ve öneriler*. Yayınlanmamış doktora tezi. İstanbul Üniversitesi-Cerrahpaşa, İstanbul.
- Erbaş, A. A. (2021). Sosyal bilgiler öğretim programındaki değerlerin sosyal bilgiler ders kitaplarına yansımaları. *Sosyal Bilimler Araştırmaları Dergisi*, 11(1), 23-40
- Ersoy, F., & Şahin, T. (2012). Sosyal bilgiler ders kitaplarının değerler eğitimi yaklaşımları açısından incelenmesi. *Kuram ve Uygulamada Eğitim Bilimleri*, 12(2), 1535-1558.

- Evin, İ., & Kafadar, O. (2004). İlköğretim sosyal bilgiler programının ve ders kitaplarının ulusal ve evrensel değerler yönünden içerik çözümlemesi. *Türk Eğitim Bilimleri Dergisi*, 2(3), 293-304.
- Genç, S. (2018). Görsel sanatlar eğitiminde kök değerler. *Turkish Studies*, 13(11), 543-560.
- Glesne, C. (2015). *Becoming qualitative researchers: An introduction*. UK: Pearson
- Gömleksiz, M., & Cüro, E. (2010). Sosyal bilgiler dersi öğretim programında yer alan değerlere ilişkin öğrenci tutumlarının değerlendirilmesi. *Uluslararası İnsan Bilimleri Dergisi*, 8(1), 95-120.
- Güzel, D., & Şimşek, A. (2012). Milli eğitim şûralarında ders kitapları. *Sakarya Üniversitesi Eğitim Fakültesi dergisi*, 23(23), 172-216
- Güzel-Candan, D., & Ergen, G. (2014). 3. sınıf hayat bilgisi ders kitaplarının temel evrensel değerleri içermesi bakımından incelenmesi. *Uşak Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 7(1), 134-161.
- Kan, Ç. (2010). Sosyal bilgiler dersi ve değerler eğitimi. *Milli Eğitim Dergisi*, 187, 138-145.
- Karaca, F. (2011). İlköğretim öğretmenleri derslerinde ne tür öğretim araç ve gereçleri kullanmaktadırlar. *Selçuk Üniversitesi Ahmet Keleşoğlu Eğitim Fakültesi Dergisi*, 32, 131-148.
- Keskin, Y. (2008). *Türkiye’de sosyal bilgiler öğretim programlarında değerler eğitimi: Tarihsel gelişim, 1998 ve 2004 programlarının etkililiğinin araştırılması*. Yayınlanmamış doktora tezi. Marmara Üniversitesi, İstanbul.
- Kılcan, B., & Üçarkuş, E. (2018). Eğitim bilişim ağı (EBA) dergilerinin değerler eğitimi açısından incelenmesi. *Uluslararası Sosyal Bilgilerde Yeni Yaklaşımlar Dergisi*, 2(1), 42-54.
- Kılcan, B. (2013). *Sosyal bilgiler öğretim programında yer alan değerlere ilişkin öğrenci algılarının incelenmesi*. Yayınlanmamış doktora tezi. Gazi Üniversitesi, Ankara
- Kılıç, A., & Seven, S. (2002). *Konu alanı ders kitabı incelemesi*. Ankara: Pegem Akademi Yayıncılık
- Kızılçaoğlu, A. (2003). Orta öğretim coğrafya ders kitapları değerlendirme ölçütleri. *Marmara Coğrafya Dergisi*, 8, 19-33
- Kurtdede-Fidan, N., & Gedik, H. (2019). İnsan hakları, yurttaşlık ve demokrasi ders kitabında yer alan değerler. *Kalem Eğitim ve İnsan Bilimleri Dergisi*, 9(1), 251-272. doi:10.23863/kalem.2019.127
- Kuş, Z., Merey, Z., & Karatekin, K. (2013). İlköğretim 4. ve 5. sınıf sosyal bilgiler ders kitaplarında yer alan değerler. *Değerler Eğitimi Dergisi*, 11(25), 183-214
- Kuzucu, C. (2018). *İlkokul 4. sınıf insan hakları, yurttaşlık ve demokrasi ile sosyal bilgiler ders kitaplarının temel insani değerler açısından karşılaştırılması*. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi. Niğde Ömer Halis Demir Üniversitesi, Niğde.
- Lickona, T. (1993). The return of charecter education. *Education Leadership*, 51, 6-11.
- MEB (2012). *Milli Eğitim Bakanlığı Ders Kitapları Yönetmeliği*. <http://mevzuat.meb.gov.tr/dosyalar/1605.pdf> adresinden 29 Aralık 2021 tarihinde alınmıştır.
- MEB. (2008). *İlköğretim okulu ders kitaplarının değerlendirilmesi*. Ankara: Eğitimi Araştırma ve Geliştirme Dairesi Başkanlığı Yayınları
- Mertkan, Ş. (2015). *Karma araştırma tasarımı*. Pegem Akademik Yayıncılık
- Miles, M. B., Huberman, A. M., & Saldana, J. (2020). *Qualitative data analysis: A methods sourcebook*. Thousands Oaks, CA: Sage Publications.

- Minaz, M. B., & Taş, H. (2020). Effect of biography-based values education on the attitudes of 4th grade primary school students towards the value of patriotism. *Pegem Eğitim ve Öğretim Dergisi*, 10(2), 555-592.
- Minaz, M. B. (2018). Okul müdürlerinin etik liderlik özelliklerini belirlemeye yönelik ölçek geliştirilme çalışması. *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 11(60), 767-785
- Mindivanlı, E., & Aktaş, E. (2011). Sosyal bilgiler 6. sınıf müfredatında yer alan milli ve evrensel değerler. *Bayburt Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 6, 72-77.
- Narin, D. (2007). *İlköğretim hayat bilgisi dersi öğretim programının vatandaşlık bilgi, beceri ve değerlerini kazandırmasına ilişkin öğretmen görüşleri*. Yayımlanmamış yüksek lisans tezi. Anadolu Üniversitesi, Eskişehir.
- Oğuz-Haçat, S., & Demir, F. B. (2020). Sosyal bilgiler ders kitaplarının değerler açısından incelenmesi. *Journal of History School*, 49, 4443-4466.
- Önal, H., & Kaya, N. (2006). Sosyal bilgiler ders kitaplarının (4 ve 5. sınıf) değerlendirilmesi. *Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 16, 21-37.
- Sarı, E. (2005). Öğretmen adaylarının değer tercihleri. *Değerler Eğitimi Dergisi*, 3(10), 73-88.
- Sönmez, Ö. F., & Akıncı, N. (2019). Sosyal bilgiler öğretim programındaki yardımseverlik ve dayanışma değerlerinin ulusal gazetelerde yer alma düzeyinin incelenmesi. *Sosyal Bilimler Araştırmaları Dergisi*, 14(2), 802-815
- Şen, Ü. (2008). Altıncı sınıf Türkçe ders kitaplarındaki metinlerin iletmiş olduğu değerler açısından incelenmesi. *Uluslararası Sosyal Bilimler Dergisi*, 1(5), 763-779
- Taş, H. (2021). Mesnevî’de değerler ve Mesnevî’nin değerlere bakışı. *Milli Eğitim Dergisi*, 50(230), 745-767
- Taş, H., & Kırışlı, K. (2018). 2017 ilkököl sosyal bilgiler dersi öğretim programının öğretmen görüşlerine göre değerlendirilmesi. *İlköğretim Online*, 17(2), 697-716
- Topkaya, Y. (2011). *Sosyal bilgiler programında yer alan değerlerin ders kitaplarına yansımaya düzeylerinin değerlendirilmesi*. Yayımlanmamış yüksek lisans tezi. Niğde Üniversitesi, Niğde.
- Tüysüz, S. (2020). *İlköğretim sosyal bilgiler ders kitabı 4*. Ankara: Tuna Matbaacılık
- Ulusoy, K. (2015). Sosyal bilgilerde ders kitapları. B. Tay ve A. Öcal (Ed.), *Özel Öğretim Yöntemleriyle Sosyal Bilimler Öğretimi* içinde. (ss. 194-220). Ankara: Pegem Akademi Yayıncılık
- Yaman, E. (2012). *Değerler eğitimi*. Ankara: Akçağ Yayınları.
- Yel, S., & Aladağ, S. (2015). Sosyal bilgilerde değerlerin öğretimi. M. Safran (Ed.). *Sosyal Bilimler Öğretimi* içinde (ss. 119-150). Ankara: Pegem Akademi Yayıncılık
- Yıldırım, A., & Şimşek, H. (2018). *Sosyal bilimlerde nitel araştırma yöntemleri*. Ankara: Seçkin Yayınları
- Yıldırım, S. (2006). *TSK vatandaşlık bilinci ve vatan sevgisi eğitiminin analizi*. Yayımlanmamış yüksek lisans tezi. Yüzüncü Yıl Üniversitesi, Van.
- Yiğittir, S. (2009). *İlköğretim sosyal bilgiler dersi 4 ve 5. sınıf değerlerinin kazanılma düzeyi*. Yayımlanmamış doktora tezi. Gazi Üniversitesi, Ankara.

Extended Abstract

Purpose

The use of textbooks as a primary source by teachers and students makes it important to determine which values are included in social studies textbooks, how much and how values are included, and which values are emphasized more frequently. The aim of this research is to carry out values education more effectively and healthily; it is thought that it is important in terms of guiding towards reaching the ideal of good people, good citizens and good society and determining the effective usability of the social studies textbook in values education. This importance enabled the primary school 4th grade social studies textbook to be handled multidimensionally in terms of the values it contains. In this research, which aims to examine the primary school 4th grade social studies textbook in terms of universal values, the distribution of universal values in the book and how they are associated with learning areas are examined.

Method

This study was designed with a case study, one of the qualitative research methods. In this study, document analysis method was used. “Primary School Social Studies 4 Textbook”, which was decided to be taught as a textbook by the Ministry of National Education, constitutes the basic document/data source of the research. The data obtained from the social studies textbook were analyzed by descriptive analysis. In the analysis of the data, using the MAXQDA 11.01 program, a table was prepared, each of which expresses the value with a different color, and the density conditions of the values in the book were revealed; in addition, a frequency table has been prepared regarding the repetition frequencies of the values in the book.

Results

In the research conducted; in the social studies textbook, the values of responsibility, solidarity and patriotism take place the most; it has been determined that these values are followed by the values of respect, love, benevolence, sensitivity, savings, freedom, diligence, giving importance to family unity, equality, independence, honesty, peace, scientificity, justice and aesthetics, respectively. In the study, it has been determined that the values are not collected in one place in the book and are interspersed in the book. In addition, it has been concluded that the values in the social studies textbook are not equally distributed in the learning areas and the frequency of their mention is different.

Discussion and Conclusion

The fact that the value of responsibility is often blamed in the textbook can be explained by the necessity for primary school children to acquire certain habits and responsibilities. The age levels of these children make it necessary for them to acquire some basic values in these age ranges, which can be explained as an increase in the number of texts, visuals and activities in the book regarding value. The fact that the value of solidarity is one of the values frequently emphasized in the textbook can be explained by the social functions of solidarity. It can be said that the infrastructure of many values and the feature of providing social integration, especially in difficult times, ensure that this value is included in the textbook more frequently. The fact that the value of patriotism is frequently given in the textbook can be explained by the dominance of the unifying and integrative aspect of this value. It can be said that the aim of creating love of homeland and nation and instilling a sense of national unity and integrity in young children has come to the fore, causing this value to find more place in the textbooks.

It can be said that the lack of justice value in the textbook is due to the in-depth treatment of this value in the Human Rights, Citizenship and Democracy Course taught in this class. In addition, considering this value together with the value of honesty can be explained as one of the reasons why this value has little place in the textbook. It can be said that the fact that aesthetic value is rarely included in the textbook reflects the importance given to aesthetic value in social culture and the view attributed to this value. In addition, it can be stated that the fact that Turkish society has more vital needs and priorities as a developing society is also effective in this result. The lack of scientific value in the textbook; it can be explained by the fact that scientificity, scientific attitudes and behaviors are not fully established in the society and the priorities of the society are different.

The social studies textbook should be revised in the context of values, and the proportional and balanced distribution of values throughout the book should be ensured. The texts, activities and visuals in the books should be reconsidered in a versatile way, and the contents of the textbooks should be prepared as more entertaining and instructive in the context of adding value. The content of the book should be enriched in terms of teaching methods and techniques so that children can acquire values more easily, more effectively and more permanently. An opportunity should be created for transferring appropriate values from the books to students through various artistic activities such as drama and theater.

ETİK BEYAN: “İlkokul 4. Sınıf Sosyal Bilgiler Ders Kitabının Evrensel Değerler Açısından İncelenmesi” başlıklı çalışmanın yazım sürecinde bilimsel, etik ve alıntı kurallarına uyulmuş; toplanan veriler üzerinde herhangi bir tahrifat yapılmamıştır. Karşılaşılacak tüm etik ihlallerde Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi Yayın Kurulunun hiçbir sorumluluğunun olmadığı, tüm sorumluluğun Sorumlu Yazara ait olduğu ve bu çalışmanın herhangi başka bir akademik yayına değerlendirme için gönderilmemiş olduğunu taahhüt ederim.